

ÂŞIK TARZI TÜRK ŞİİRİNDE HZ. SÜLEYMAN ALGISI

The perception of Hz. Süleyman in Asık Style Turkish Poem

Cafer ÖZDEMİR¹

ÖZ: Âşıklık geleneği, oluştuğu dönemden günümüze halkın büyük bir kesimine seslenmiş ve onların duygu ve düşüncelerini terennüm etmiştir. İçerik açıdan zengin bir yapıya sahip olan bu edebiyatın önemli kaynaklarından biri de hiç şüphesiz dindir. Oluşumunda ve muhtevasında İslâm dininin etkilerini açıkça görmekteyiz. Âşıkların şiirlerinde dini konuların yanında kimi zaman kıssa anlatılarak kimi zaman kıssaya gönderme yapılarak peygamberlere telmihte bulunulmuştur. Kur'an-ı Kerim'de sıklıkla zikredilen peygamberlerden biri de Hz. Süleyman'dır. Onun kıssaları etrafında şekillenen ve ismiyle beraber zikredilen hatem/yüzük, mühür, kuş dili, hükümlerlik, zenginlik, adalet, karınca, rüzgâra ve cinlere hükmetme ve asâ gibi kavramlar Divan edebiyatında olduğu gibi Âşık edebiyatında da belirli işlevleri yerine getiren sembol olarak kullanılmıştır. Bu çalışmada 16. yüzyıldan günümüze kadar eser vermiş âşıkların şiirleri incelenmiş ve Hz. Süleyman peygamber ve onunla birlikte anılan kavramlar tespit edilmiştir. Bu kavramlar hayatın geçiciliği ve insanın fâniliği, toplumsal ve bireysel taşlamalar, sevgili ve aşk, nasihatnameler, felsefi düşünceler ve değerler üzerine

ABSTRACT: The tradition of minstrelsy has appealed to a large part of the people and serves as a means for transmitting their feelings and thoughts. One of the important sources of this literature, which has a rich structure in terms of content, is undoubtedly religion. We clearly see the effects of the religion of Islam on its formation and content. In the poems of the minstrels, they were attributed to prophets by sometimes telling stories besides religious subjects and sometimes by referring to stories. One of the prophets frequently mentioned in the Quran is Hz. Süleyman. Concepts such as hatem / ring, seal, bird language, sovereignty, wealth, justice, ant, dominating the wind and jinn, and scepter were used as symbols fulfilling certain functions in minstrels' literature as well as Divan literature. In this study, the poems of the minstrels who have worked from the 16th century until today have been examined and Hz. Süleyman and the concepts associated with him have been determined. These concepts are based on the temporality of life and the temporality of human beings, social and individual satire, love and counsels, philosophical ideas and values. The examples discussed under these headings have been

¹ Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, cafer.ozdemir@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5794-5828

Hakemli Araştırma Makalesi Peer-reviewed Research Article		
Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
18.10.2020	07.11.2020	31.12.2020

kurgulanmıştır. Bu başlıklar altında ele alınan örnekler, bağlamından koparılmadan, kullanıldığı işlevlere göre yorumlanmaya çalışılmıştır. Sonuçta Âşıklık geleneğini besleyen önemli kaynaklardan birinin de din olduğu ve bu kaynağın bazı unsurlarının zamanla çeşitli duygu ve düşüncelerin aktarımında bir sembol olarak varlığını günümüze kadar taşıdığı bir kez daha görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Âşıklık geleneği, şiir, Hz. Süleyman, sembol, algı.

interpreted according to the functions in which they are used, without being detached from their context. As a result, it was once again seen that religion is one of the important sources that feed the tradition of minstrelsy, and that some elements of this source have carried its existence as a symbol in the transmission of various feelings and thoughts over time.

Keywords: Tradition of minstrelsy, poem, Hz. Süleyman, symbol, perception.

GİRİŞ

Geçmiş İslâm öncesi Türk yaşantısına kadar giden, İslâm sonrasında Anadolu'da yeni bir coğrafya, din ve kültürel etkileşim neticesinde kendine özgü bir formla teşekkül eden Âşık edebiyatı, gerek yapı gerek içerik özellikleri açısından millî niteliğini muhafaza etmeyi başarmıştır. Anadolu Türk yaşamında geleneksel bir biçim kazandığı için "işlerliği ve işlevselliği fazlaca değişmeyen" (Şişman, 2015: 316) bu edebiyat, âşıkların yetişme ve icra ortamlarına bağlı olarak bazı farklılıkları ve zenginlikleri bünyesinde barındırmıştır. Bu durum Âşık edebiyatının Türk toplulukları üzerinde ne derece etkin olduğunu ve toplumun kültürel kodlarından birini teşkil ettiğini gösterir. Geçmişten günümüze icracıları olan âşıkların yeni biçim, konu ve temleri bu edebiyata dâhil etmeleri, hatta son yarım yüzyılda elektronik kültür ortamından istifade etmeleri, değişim ve dönüşüm bağlamında bu edebiyatın ne derece dinamik bir yapıda olduğunu gösterir.

Türklerin Anadolu coğrafyasına yerleşmesi ile Âşık edebiyatının teşekkül ettiği dönem, dinî-tasavvufî edebiyatın etkilerini hissettirdiği ve önemli temsilcilerini yetiştirdiği bir dönemdir. Âşık edebiyatında dinî unsurların yer alması ve kimi âşıkların âşıklığa başlama sürecinin dinî bir unsur-bâde içme motifi vb.-gerçekleşmesi, bu edebiyatın İslâm dini ile olan sıkı münasebetinden kaynaklanmaktadır. Hatta Alevilik, Bektaşilik gibi kimi inanç sistemlerinde dinî ve inanç kaynaklı motiflerin Âşık tarzı edebiyat yoluyla aktarımı dinin bu edebiyat üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Halk şairi kavramını saz şairi kavramıyla aynı anlamda kullanan İlhan Başgöz, İslâmiyet'in Türkler arasında yayılırken sanatın ve sanatçının gücünden yararlandığını, İslâm dinini halka aşlamak isteyen dervişlerin dinî kuralları şiir ve sazı

kullanarak ifade etmek suretiyle, daha sevilir ve anlaşılır hâle getirdiklerini belirtmiştir. Saz şiirinin İslâm öncesi dönemden beri Türkler arasında yaşamış olması, bunlar vasıtası ile yeni dinin benimsenmesini kolaylaştırmıştır. Alevilik gibi bazı İslâm tarikatlarında saz şiiri dinî âyinlerin temelini de oluşturmuştur (1968: 9). Çobanoğlu'na göre Âşık edebiyatı, 16. yüzyıl sonlarından itibaren kahvehane ekseninde ozanlık geleneği, Bektaşî tarikatı mensubu ordu şairleri ve diğer tekke edebiyatı şairlerinin etkisiyle şekillenip bağımsızlık kazanmıştır. Fakat Tekke edebiyatı ile ilişkisini asla kesmemiştir (1999, 57). 13. yüzyılda Anadolu'da neşet etmeye başlayan ve didaktik yönü ağır basan dinî-tasavvufî edebiyat, millî kalıpları da kullanarak Türk edebiyatında yeni bir çığır açmıştır. İslâmî öğelerin, öğreticiliğin ağır bastığı, Tekke edebiyatı olarak adlandırılan bu edebiyat, daha sonra teşekkül edecek Âşık edebiyatını içerik olarak etkilemiştir.

Günay'a göre tasavvuf akımı kalıplaşmış yargılara ve kurallara karşı görüşler geliştirmiş ve bu yönüyle hem halk hem de divan edebiyatının dünya görüşünü büyük ölçüde etkilemiştir. (2008, 242). Âşıklar dinî-tasavvufî tarzda yazdıkları şiirlerde dinî ifade ve terkiplere, mazmunlara, klişe söz ve bilgilere yer vermişlerdir. Onlar bu bilgileri kendilerinden önceki âşıklardan ve katıldıkları tarikat sohbetlerinden öğrenmişlerdir (Artun, 2011: 210). Âşıklar her ne kadar bu edebiyattan etkilenmiş olsalar da Köprülü'ye göre bu etki yüzeysel kalmıştır. Âşık tarzının Tekke edebiyatından aldığı unsurlar tasavvuf felsefesi ve ahlâkına ait bazı genel anlayışlarla Hallac-ı Mansur, Nesimî gibi halk muhayyilesi üzerinde derin izler bırakmış büyük velilere ait menkıbelerden ibarettir. Bu edebiyat unsurları Âşık edebiyatına zayıf bir şekilde etki etmiş, onun ruhuna girememiş, din dışı mahiyetini bozamamış, hayatın her gün karşılaşılan olaylarına karşı derin ve samimi ilgisini kesememiştir (2004: 43).

10-11. yüzyıldan itibaren Türklerin İslâm dinini kabul etmeye başlaması ile birlikte sanatlarında yeni dinin etkileri de hissedilmiştir. Dolayısıyla birçok kaynaktan beslenen genelde sanatsal etkinlikler, özelde Âşık edebiyatı İslâm dininden büyük oranda etkilenmiştir. Yeni dinin inanç ve ibadet esasları, kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'de anlatılan peygamber kıssaları, Hz. Muhammet'in sünnetleri ve onun yanındaki sahabenin nitelikleri, verilen mücadeleler, sanatın her alanında etkisini göstermeye başlamıştır. Çünkü din, sadece bir inanç olarak kalmaz, aynı zamanda insanın yaşamına da nüfuz eder ve toplumsal hayatı şekillendirir.

Göçebelikten yerleşik hayata geçiş âşık şiirini yeniden biçimlendirmiş ve onu yeni bir geleneğe dönüştürmüştür. Ayrıca Anadolu derviş edebiyatının da etkisiyle âşık kimliği ve bu kimlik

etrafında şekillenen gelenek yeni bir forma dönüşmüştür (Başgöz, 1977: 254). Kendilerini yaşadıkları toplumun sözcüsü gören, yeni dinin etkisiyle “âşık” unvanını alıp bir anlamda İslâm dinine sırtlarını dayayarak toplumdaki konumlarını sağlamlaştırmayı amaçlayan âşıklar, ister hak âşığı, ister halk âşığı olsun, dinî mevzulara ve hadiselere az veya çok şiirlerinde yer vermişlerdir. Fakat onlar dinî konuları doğrudan didaktik bir amaçla değil, sanatsal bir forma dönüştürüp farklı işlevlerde kullanmayı amaçlamışlardır.

Türk edebiyatının yazılı ve sözlü birçok türünde peygamber kıssalarının yer aldığını görürüz. Bu durum Şark toplumlarının “hikâye anlatarak insanları eğitme ve onlara bilinç kazandırma” işlevine de uygun düşmektedir. Çünkü saf ve kuru bilgi insan ruhuna tesir etmez, etkisi çok yüzeyseldir. Oysa hikâye etrafında sanatsal bir etkinlikle mesajın verilmesi ve bilincin oluşturulması bireyde daha kalıcı bir tesir bırakmaktadır. Masallardan efsane ve menkıbelere, mesnevilerden halk hikâyelerine kadar pek çok türde izlerine sıkça rastladığımız peygamber kıssalarına hem Klasik Türk edebiyatında hem de Türk halk edebiyatında rastlanır. Klasik edebiyatta bu bağlamda peygamber kıssalarının ve mucizelerinin anlatıldığı mensur ve manzum eserler vardır.² Oysa halk edebiyatında bu tarz kıssaların anlatıldığı bağımsız metinlerden ziyade peygamberlerin çeşitli özelliklerinin ve mucizelerinin şiir içerisinde mevzu edildiği görülmektedir. Bazı efsanelerde peygamberlerin halk tasavvurundaki niteliklerinin anlatıldığını görmekteyiz.³

Hz. Süleyman, kıssalarıyla başta Fars ve Türk edebiyatı olmak üzere Doğu edebiyatında sıkça işlenen, çeşitli sanatlar yoluyla şiirlerde yer alan, Batı edebiyatı ve sanatında bilgeligi ile pek çok esere konu olan bir peygamberdir. Başta Kur’an-ı Kerim ve hadisler olmak üzere İsrâiliyat’tan geçen ve yüzlerce yıldır halk muhayyilesinde yoğrulan rivayetler edebiyatın vazgeçilmez malzemeleri olmuştur. Belkıs, Hüdhd, karınca, cin, ifrit, saltanat, zenginlik, haşmet, kuş dilini bilme, rüzgâra ve cinlere hükmetme, mühür, hatem, asâ bunların bazılarıdır. Hz. Süleyman saltanatın ve dünyevî gücün sembolüdür. (Akkaya, 2010: 60-61).

Yaptığımız inceleme neticesinde, Kur’an-ı Kerim’de adları geçen Hz. Süleyman, Hz. İbrahim, Hz. Yusuf, Hz. Yakup, Hz. Musa ve Hz. Âdem ağırlıklı olmak üzere Hz. İsmail, Hz. Eyüp, Hz. Yunus, Hz. Şid, Hz. İdris, Hz. Nuh, Hz. İsa ve Hz. Şuayb gibi peygamberlerin 16-17. yüzyıldan günümüze âşıkların şiirlerinde zikredildiğini

² Bu konuda Müjgan Çakır’ın hazırladığı Klasik Türk Edebiyatında müstakil mucize metinlerinin bir araya getirildiği “Mu’cizeler Kitabı’na bakılabilir.

³ Bu konuda Vahdi Özer’in “Efsane ve Halk Hikâyelerinde Peygamberler ve Veliler Üzerine Bir Araştırma” adlı yüksek lisans çalışmasına bakılabilir.

görmekteyiz. Adı geçen peygamberler genellikle şiirin başlıca konusunu teşkil etmez. Âşık, bir olayı veya bir durumu daha kolay ve etkileyici olarak anlatmak maksadıyla peygamber adlarına ve onların çeşitli niteliklerine yer vermektedir. Peygamberlerin belirli özelliklerine temas edilmesi ve bunların ön plana çıkarılması, bu peygamberlerle ilgili halkın muhayyilesinde oluşmuş algıyla da ilgilidir. Bu algının köklerini büyük oranda Kur'an-ı Kerim'de anlatılan peygamber kıssalarında görmekteyiz.

1. Kutsal Kitaplarda Hz. Süleyman

Şiirlerde Hz. Süleyman ile ilgili ifade, olay, sembollerin anlaşılabilmesi için öncelikle kutsal kitaplarda Hz. Süleyman ile ilgili nelerin anlatıldığıının bilinmesi gerekir. Hz. Süleyman ile ilgili en ayrıntılı bilgilerin verildiği kutsal kitap Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an-ı Kerim'de bazen sadece ismi diğer peygamberlerle zikredilmekte, bazen de onunla ilgili olaylar anlatılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Süleyman'la ilgili olarak; onun inkâr edip kâfir olmaması (2/102), Hz. Davûd'a armağan edilmesi, çok iyi bir kul olup yönünü hep Allah'a dönmesi (38/30), Allah tarafından tahtının üzerine bir ceset konularak imtihan edilmesi (38/34), asâsını bir ağaç kurdunun kemirmesi sonucunda cesedinin yere yıkılınca öldüğünün anlaşılması (34/14), diğer peygamberlere ve Hz. Süleyman'a vahyedildiği (4/163), kendisine hükmetme yeteneği ve ilim verilmesi, kuşların ve dağların onun buyruğu altına verilmesi (21/78-79) ve kendisine ilim verilmesi (27/15) bildirilmektedir. Bunun yanında onun bazı olağanüstü özellikleri şu ayetlerde zikredilmiştir:

Kuşların dilinden anlaması "Süleyman Dâvûd'un yerine geçti. Dedi ki: "Ey insanlar! Bize kuş dili öğretildi ve bize her şeyden gerektiği kadar verildi. Doğrusu bu apaçık bir lütuftur." (27/16) âyetinde bildirilmiştir. İnsanlar, cinler ve kuşlardan oluşan ordulara sahip olması "Bir zaman cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan orduları Süleyman'ın emrinde toplanmış, birlikte sevk ve idare ediliyordu." (27/17) âyetiyle sabittir. Ayrıca rüzgâr ve cinler Hz. Süleyman'ın emrine verilmiş, cinler Hz. Süleyman'ın isteğine göre yüksek ve görkemli binalar, çeşitli yapılar ve eşyalar yapmışlardır: "Süleyman'ın emrine de sabahleyin bir aylık, akşamleyin bir aylık yol almakta olan rüzgârı verdik. Onun için bakır madenini eritip akıttık. Cinlerden de rabbinin izniyle onun maiyetinde çalışanlar vardı. Onlardan kim buyruğumuzdan sapsa, ona yakıcı ateşin azabını tattırırız. Onlar Süleyman'a, isteğine göre yüksek ve görkemli binalar, heykeller, havuz gibi lengerler, yerinden kalkmaz kazanlar imal ederlerdi. Ey Dâvûd ailesi! Şükür için çaba gösterin. Kullarım arasında hakıyla şükredenler pek azdır." (34/12-13). Hz. Süleyman'ın sahip olduğu mallar kendisine Rabbini hatırlattığı için

sevilmeye layıktır: “Bir gün akşama doğru alımlı, soylu koşu atları önüne getirildiğinde, “Ben malı (atları), rabbimi hatırlattığı için sevdim” dedi. Derken (güneş batınca) onlar karanlığın perdesiyle gizlendi.” (38/31-32). Ayrıca kendisi kimsenin ulaşamayacağı bir hükümlanlık istemiş, Allah da bu istek karşısında rüzgârı, bina ve dalgıçlık yapan şeytanları ve zincirle bağlanmış diğey yaratıkları onun emrine vermiştir: “ ‘Rabbim’ dedi, ‘Beni bağışla; benden sonra hiç kimsenin ulaşamayacağı bir hükümlanlık ver bana. Lütfu sınırsız olan yalnız sensin.’ Bunun üzerine, emriyle dilediğı yöne doğru tatlı tatlı esen rüzgârı, bina kuran ve dalgıçlık yapan bütün şeytanları ve zincirlerle bağlanmış diğey yaratıkları onun buyruğuna verdik. ‘Bu bizim bağışımızdır; hiçbir hesap kaygısı taşımadan ister başkalarına ver ister elinde tut’ (dedik)” (38/35-39).

Kur’an-ı Kerim’de Hz. Süleyman’ın Sebe melikesi ile başından geçen olaylar ayrıntılı olarak anlatılır. Bu kıssada olaylar şöyle cereyan etmektedir: Bir zaman cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan ordular Hz. Süleyman’ın emrinde sevk edilirken karınca vadisine gelirler. Bir karınca diğey karıncalara Hz. Süleyman’ın ordusunun farkına varmadan kendilerini ezmemesi için yuvalara girmelerini söyler. Karıncanın bu sözünü işiten Hz. Süleyman neşeyle gülümser ve Allah’tan nimete şükür ve yapacağı işlerde kendisini muvaffak kılmasını talep eder. Bu arada kuşları gözden geçirince Hüdhüd’ü göremez ve nerede olduğunu sorar. Orada bulunmamasıyla ilgili açık bir gerekçe sunmasını veya kendisini cezalandıracağını söyler. Kısa zamanda yanına gelen Hüdhüd, Sebe halkından ona kesin bir bilgi getirdiğini; bu halkı bir kadın hükümdarın yönettiğini, ona her imkân verildiğini ve onun muhteşem bir tahtı olduğunu söyler. Ancak onun ve halkının güneşe secde edip doğru yolu bulamadıklarını belirtir. Hz. Süleyman Hüdhüd’ün doğru söyleyip söylemediğini anlamak için yazdığı mektubu Hüdhüd’e verir ve önlerine bırakıp oradan ayrılmasını ister. Sebe melikesi adamlarına kendisine Hz. Süleyman’dan çok önemli bir mektup geldiğini, mektubun Allah’ın adıyla başladığını, kendisine teslim olmalarının yazılı olduğunu belirtir. Melike onların görüşlerini açıklamalarını, görüşlerini almadan asla karar vermeyeceğini söyler. Adamları güçlü oldukları için savaşmaları gerektiğı görüşündedirler. Kraliçe, kralların ülkeleri fethedince oraların altını üstüne getirdiklerini, ulu kişileri aşağılanmış duruma düşürdüklerini belirtip Hz. Süleyman’a bir hediye göndereceğini, karşılığında elçilerin ne ile döneceklerini söyler. Hediyeyi kabul etmeyip Allah’ın kendisine verdiğinin daha değerli olduğunu söyleyen Hz. Süleyman, elçilere onlara karşı büyük ordularla gelip onları yeneceğini belirtir. Danışmanlarına dönüp kraliçenin tahtını kimin getirebileceğini sorar. Cinlerden bir ifrit Hz. Süleyman’ın makamından kalkmadan tahtı getirebileceğini söyler, bir

başkası ise göz açıp kapayıncaya kadar getirebileceğini belirtir. Hz. Süleyman o esnada tahtı yanı başında görür. Taht onun emri ile tanınmayacak hale getirilir. Kraliçe geldiğinde tahtının o olup olmadığını sorular, bu taht olduğunu söyler ve çağrıya boyun eğdiğini belirtir. Köşke giren kraliçe kendisine zulmettiğini, âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim olduğunu belirtir. (en-Neml 27/16-44)

Hız. Süleyman'ın Tevrat'ta nasıl anlatıldığı, yukarıda bahsedilen İsrailiyât'tan edebiyata giren anlatımların tespiti için önemlidir. Genel anlamda Tevrat'ta Hız. Süleyman'ın doğumundan ölümüne kadar geçen sürede biyografisinin yer aldığını söylemek mümkündür. Doğumu, kral olması, krallığını pekiştirmesi, Hız. Davud'un Hız. Süleyman'a çeşitli görevler vermesi, görevleri, gereksinimleri, eşsiz bilgeliği, kendisine bir saray ve Rabbine büyük bir tapınak yapması, zenginliği ve ölümü üzerinde durulur. Tanrı'dan uzaklaşması, birçok eşi olup onların Hız. Süleyman'ı yolundan saptırmaları da bir kutsal kitabın peygambere yaklaşımı açısından dikkat çekicidir.

Tevrat'ta Hız. Süleyman'ın Rabbinden isteğinin anlatıldığı aşağıdaki bölümde onun bilgeliği ve uzun ömrü üzerinde durulmuştur: "Bu yüzden bana öyle sezgi dolu bir yürek ver ki, iyi ile kötüyü ayırt edip halkını yönetebileyim. Başka türlü senin bu büyük halkını kim yönetebilir!" (1.Kr.3: 9). "Süleyman'ın bu isteği Rab'bi hoşnut etti."(1.Kr.3: 10), "Tanrı ona şöyle dedi: "Madem kendin için uzun ömür, zenginlik ve düşmanlarının ölümünü istemedin, bunların yerine adil bir yönetim için bilgelik istedin; isteğini yerine getireceğim. Sana öyle bir bilgelik ve sezgi dolu bir yürek vereceğim ki, benzeri ne senden öncekilerde görülümüştür, ne de senden sonrakilerde görülecektir."(1.Kr.3: 11-12), "Sana istemediklerini de vereceğim: Yaşadığın sürece öbür kralların erişemeyeceği bir zenginlik ve onura ulaşacaksın." (1.Kr.3: 13), "Eğer sen de baban Davut gibi kurallarına ve buyruklarına uyup yollarımda yürürsen, sana uzun ömür de vereceğim."(1.Kr.3: 14), Tanrı, Süleyman'a bilgelik, derin bir sezgi, kıyılarıdaki kum kadar anlayış verdi. (1.Kr.4: 30) Süleyman'ın bilgeliği, bütün doğuluların ve Mısırlıların bilgeliğinden daha üstündü."(1.Kr.4: 29)(Tevrat, erişim: 21.09.2020).

Tevrat'ın 10. bölümünde Hız. Süleyman ile Sebe kraliçesinin karşılaşması anlatılmaktadır. Bu bölüm Kur'an-ı Kerim'de de ayrıntılı olarak anlatıldığı için Tevrat'ta nasıl yer aldığı kısaca aktarılacaktır: Sebe kraliçesi, Hız. Süleyman'ın artan ününü duyunca onu sınamak için yanına gelir. Çeşitli baharatlar, yüklü miktarda altın ve değerli taşlarla gelen kraliçe, Hız. Süleyman'a sorular sorar, Hız. Süleyman bunların hepsini cevaplandırır. Onun bilgeliğini, yaptırdığı sarayı, sofrasının zenginliğini vs. gören kraliçe hayranlık içerisinde kalır.

Bilgeliliinin ve zenginliinin anlatılanlardan ve duyduklarından kat kat fazla olduunu söyler. Karşılaşma onun Rabbe övgüsü ile biter. (Tevrat, erişim: 21.09.2020).

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Süleyman'ın mucizeleri etrafında Sebe melikesinin onun yanına gelmek zorunda kalması ve iman edişi anlatılırken Tevrat'ta sadece Hz. Süleyman'ın ününü duyan kraliçenin onu imtihan etmesi üzerinde durulmuştur. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de Sebe melikesinin Hz. Süleyman'ın mucizeleri karşısında iman etmesi söz konusudur, oysa Tevrat'ta Hz. Süleyman'ın bilgeliği ve zenginliği ön plana çıkarılmıştır.

İncil'de Hz. Süleyman ile ilgili bilgiler çok daha sınırlıdır. İncil'de özellikle onun bilgeliği (Mat.12: 42) ve Tanrı için bir ev yapması üzerinde durulmuştur (Elç.7: 47).

2. Gerçekten Sembol Yolculuk

Herhangi bir olgunun veya nesnenin genel bağlamda yeni bir kavramla karşılanması bizi sembol kavramına götürür. Semboller anlatıma güç katmak, eserin sanatsal niteliğini artırmak ve orijinal buluşları teşvik etmek gibi işlevlere sahiptir. Bir kavramın sembol olması için uzun bir süreye ve genel tanınırlığa ihtiyaç vardır. Dolayısıyla sembollerin kaynaklarını toplumların çok eski yaşantılarına, mitolojik anlatılarına ve dini inançlara kadar götürmek mümkündür. Cassirer'e göre sembolün sanatta, mitosta ve dilde ifade ettiği anlam ve bu çerçevede sembolik şekillendirmenin genel karakterini ne kadar kapsadığı üzerinde durulmalıdır. Ayrıca bu kavramın kendi anlam genelliğine ve boyutlarına yavaş yavaş nasıl kavuştuğu tarihsel süreçte izlenebilir. Sembol kavramı ilk önce dinî alanda kökleşir ve uzun zaman bu alanda yaşar. Daha sonra sanatsal ve estetik alanda kullanılmıştır (2011:157). Dinî alandan sanatsal alana geçiş yapan sembol kavramının, çıkış noktasında sahip olduğu anlam evrenini muhafaza edip öncelikle bu alana gönderme yaparak, içinde bulunulan zamana ait bireysel duygu ve düşünceleri veya toplumsal belleğe ait kodları hatırlatma, yeniden yaşatma işlevi gördüğü muhakkaktır. Fakat bu gönderme yaşanan zamanın değer yargıları ve bilinç düzeyinde gerçekleşmektedir.

Dinî hayatta yer alan şahsiyetlerin ve onların çevresinde teşekkül eden olayların veya adı geçen nesnelerin sembolik bir anlama bürünmesi, anlatının inandırıcılığı bağlamında da düşünülmelidir. Din kaynaklı sembollerin tercihinde bu yönün baskın olduğu söylenebilir. Bu gerekçelerin ferdi ürünler yanında önemli bir kültür malzemesi olan anonim ürünler için geçerli olduğu da söylenebilir. Cassirer'e göre kültür yeni dilsel, dinsel ve sanatsal sembolleri daimi bir akış içinde nakletmektedir. Kant'ın ifadesi ile kültür bilimi

sembollerin kapalı içeriğini anlamak, başlangıçta kültürü oluşturma yaşantıyı tekrar görünür hale getirmek için sembolleri yorumlamayı öğretir (2017:127-128). Bu bağlamda gerek ferdi gerekse anonim ürünler olsun amacın gerçekleşmesi için sembollerin yorumlanması gerekmektedir.

Daha önce yaşanan veya var olduğuna inanılan olgu ve nesnelerin sanatsal ürünlerde kullanılmasını gerçekten sembole yolculuk kavramı ile açıklamak mümkündür. Âşık tarzı Türk şiirinin ferdi ürünlerden oluşmasına rağmen bu şiirin bir geleneğin ürünü olması, ortak biçim, içerik ve ifade kalıpları kullanması nedeniyle kültürel akışı sağlayan yönünü de gözden kaçırmamak gerekir. Bu bağlamda Hz. Süleyman adının veya anlam evreninin geçtiği şiirlerde sembolik anlama dikkat edilmesi ve âşığın bu sembolü hangi anlamda kullandığı önemlidir.

3. Âşık Tarzı Türk Şiirinde Hz. Süleyman

Âşık tarzı şiirler, ferdi niteliğe sahip olmasına rağmen bir geleneğin ürünü olması ve belirli konuları veya temleri kültürel belleğin unsurları ile harmanlaması noktasında anonimleşmeye yakındır. Günümüzde bazı âşıkların şiirlerinin anonim türkü gibi algılanmasının bir nedeni de bu olsa gerek. 16. yüzyıldan günümüze âşıkların şiirleri incelediğinde bazı duygu, düşünce ve olaylar sembol haline gelmiş belirli kalıplarla anlatılmaktadır. Bu sembollerden biri de Hz. Süleyman kıssası ve onun etrafında bir anlam dünyası oluşturan taht, rüzgâr, hâtem/yüzük/mühür, kuş dili, karınca, Belkıs, dev, fânîlik, saltanat/hükümdarlık ve adalet gibi kavramlardır. Âşıklar şiirlerinde bu kavramları kullanarak sık sık Hz. Süleyman'a telmihte bulunmakla birlikte kimi zaman kendi duygu ve düşüncelerini aktarmakta, kimi zaman didaktik amaçlarını ortaya koymaktadır. Bu nedenle Hz. Süleyman ve anlam evreninde yer alan kelimelerin kullanıldığı şiirler daha çok betimleyici ve öğretici niteliğe sahiptir. Âşıkların şiirlerinde Hz. Süleyman adının hangi bağlam ve işlevlerde kullanıldığını şöyle sınıflandırmak mümkündür:

3.a. Hayatın Geçici ve İnsanın Fâni Olması

Âşık şiirinde Hz. Süleyman isminin geçtiği yerlerde verilmek istenen ilk mesajlardan biri insanın fânîliği ve hayatın geçiciliğidir. Âşıklar en çok bu iletiyi vermek üzere Hz. Süleyman ismini zikretmişlerdir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Süleyman'a "hiç kimsenin ulaşamayacağı bir hükümlanlık" (38/35-38) verilmesi ve ölümünün nasıl gerçekleştiği üzerinde durulmakla birlikte onun uzun bir ömür yaşadığına dair bir bilgi yoktur. Hatta Gökbulut'un çeşitli kaynaklardan aktardığı bilgilere göre Hz. Süleyman, elli küsur yaşlarında vefat etmiştir (2012: 107). Fakat "hükümdar da olsa ölümü

tatması” anlayışında, en yüksek makamdakiler vasıtası ile hayatın geçiciliğine vurgu yapılmıştır. Burada fânîlik sahip olunan makam üzerinden anlatılmıştır. Onun uzun bir ömür sürmesi konusuna Tevrat’ta vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla uzun bir yaşama sahip olmasına rağmen yine de ölümü tatması anlayışının Tevrat kaynaklı olabileceği de düşünülebilir. Âşıkların şiirlerinde dünyanın geçiciliği ve insanın fânîliği sıkça vurgulanmasına rağmen bunun bir makama veya uzun bir ömre sahip olma seçeneklerinden hangisinden kaynaklandığını kestirmek imkânsızdır.

Kıyamet’in kopmasını ve ebedî hayatın nasıl olduğunu bir şiirine konu eden Karacaoğlan, şiirine günümüz Türk halk dilinde sıkça rastlanan “Dünya sultan Süleyman’a kalmadı.” kalıp ifadesiyle başlar. Bir hakikatin kesin bir ifadesi olan bu sözle Karacaoğlan, şiirinin kurmaca yapısına didaktik amacını eklemektedir. Bu ifade kalıbına 17. yüzyıldan günümüze kadar âşıkların şiirlerinde rastlanılması ifadenin yaygınlığını ve âşıkların ortak kalıp ifadeleri kullanması bağlamında dikkat çekicidir:

Sultan Süleyman’a kalmayan dünya

Bu dağlar yerinden yarılr bir gün

Nice bin senedir çürüyen canlar

Hakk’ın emri ile dirilir bir gün (Sakaoğlu, 2004: 569)

Ercişli Emrah, hayatta sevenlerin sevdiklerine kavuşma arzusunun bir türlü gerçekleşmediğini söyler ve “Dünya Sultan Süleyman’a kalmadı” (Saraçoğlu, 1999: 219) diyerek dünyanın geçiciliğini öne çıkarır. Böylelikle kavuşmanın çok da önemli olmadığına gönderme yaparak teselli olmaya çalışır. Sümmânî de bu geçiciliği aynı kalıp ifadeyle ortaya koyar. Fakat ondaki arzu sılasına dönme arzusudur, fakat bu istek bir türlü gerçekleşmez. O da sılasına dönmek için Allah’a yalvarır:

Huma kuşu yere düşüp ölmedi

Dünya Sultan Süleyman’a kalmadı

Dönem gidem dedim nâsib olmadı

Kadir Mevlâm nasib eyle sılayı (Erkal, 2007: 189)

Dadaloğlu gücü, cesareti ve kahramanlığı ile tanınan bazı şahsiyetleri zikrederek yine dünyanın geçiciliğini anlatmaya çalışır. Ona göre insan bu dünyaya sürgün gelmiş ve bundan dolayı ömrü ah çekmekle geçmektedir. İlk dörtlükte hayatın geçiciliği konusunda akla gelen ilk isim Hz. Süleyman’ı zikretmiş ve onu yine yukarıda bahsedilen kalıpla anlatmıştır. Fakat Dadaloğlu şiirinin üçüncü

mısrasında Hz. Süleyman'ın bakır madeninden adam yapıp yürüttüğünü ifade eder. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Süleyman hakkında "Onun için bakır madenini eritip akıttık." (34/12) âyeti geçmektedir, ayrıca cinlerin onun için heykeller de imal ettiği ifade edilir (34/13). Dadaloğlu burada muhtemelen Hz. Süleyman için bakır madeninden yapılan heykelleri kastetmektedir. Âşık; insanın ahıyla dağın, taşın erimesi ile bakır madeninin eritilerek heykeller yapılması arasında bir ilişki kurmuştur:

Sökün geldin şu cihana beriden

Ah çekip de dağı taşı eriden

Bakırları adam yapıp yürüden

Sultan Süleyman'a kalmadı dünya (Görkem, 2006: 69)

Kur'an-ı Kerim'de üç yerde rüzgârın Hz. Süleyman'ın emrine verildiğinden (21/82-83, 34/12, 38/35-38) bahsedilmektedir. Söz konusu ilk iki âyette başka ayrıntı yer almamakla birlikte "Süleyman'ın emrine de sabahleyin bir aylık, akşamleyin bir aylık yol almakta olan rüzgârı verdik." (34/12) âyetinde rüzgârın ne kadar yol kat ettiği üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla muhtemelen bu ayetten yola çıkarak Hz. Süleyman'ın seccadesini göğe serip rüzgârla yolculuk yaptığını dair bir anlayış oluşmuştur. Âşık Ömer aşağıdaki dörtlüğünde kahramanların birbirini öldürerek imtihan olduğunu, fakat fâni dünyada onların da yok olduğunu söyler. Ayrıca tahtını yelin getirdiği Hz. Süleyman'ın da geçiciliğini belirtir. Âşığa göre tüm bunlar ibret alınması gereken durumlardır:

Kani noldu bu fenâyâ geldi bunca kahraman

Bir birin katleyeyüp tâ anlar oldu imtihan

Yel getüren tahtını noldu Süleymân-ı zaman

Devlet-i İskender ü Dârâ'ya bak ta ibrel al (Ergun, t.y.: 198)

17. yüzyılda Âşık Ömer'de gördüğümüz benzer ifadeye 19. yüzyıl âşığı Ruhsatî'de de rastlamaktayız. Ruhsatî hayatın geçiciliğini ecel ve ölüm kavramı ekseninde işlemiş ve Lokman Hekim'in dahi fâni olmaya çözüm bulamaması üzerinde durmuştur. Âşık, din ve iman isteği konusunda ne kadar haklı olduğunu rüzgâra hükmeden Hz. Süleyman'ın yokluğu üzerine kurgulamıştır:

Âşık Ruhsat ister din ile iman

Hani tahtın yel götürün Süleyman

Lokman bulamadı ecele derman

O da kurtulmadı mevtin elinden (Kaya, 2010: 325)

Âşıkların şiirleri incelendiğinde bu kalıp ifadelerin yanında Hz. Süleyman'ın niçin dünyada olmadığı sık sık hatırlatılarak dünyanın ve hayatın geçiciliği hatırlatılmak istenmiştir. Ercişli Emrah, Hz. Süleyman'ın şahsında tüm kahramanların bu dünyada değil kara toprakta olduğunu vurgular:

Emrah diyer Süleymanlar

Biz buradayız hamı onlar

Aslan kimin kahramanlar

Kara toprağa yaslanıp (Saraçoğlu, 1999: 155)

Sümmânî de Emrah'a benzer şekilde Süleyman ismini çoğul kullanarak bu dünyadan göçmüş insanları anlatmak ister. Cevabını bildiği halde onların nerede olduğunu sorarak şaşırılmamak gerektiğini ima eder ve insana fânilere uymadan yaşadığı günün kıymetini bilmeyi salık verir:

Uymak olmaz şu cihânda fâniye

Kazanç odur bugünkü gün hay niye

Geçen Süleyman'lar n'oldu haniye

Mezar taşı ile iftihâr olmaz (Erkal, 2007: 324)

18. yüzyılda yaşayan Âşık Vartan bir şiirinde didaktik bir üslupla ve emir kipi kullanarak akli olan insanın Allah'a kulluk etmesi gerektiğini söyler. Çünkü bu dünya tahta ve taca sahip olan Hz. Süleyman gibi hükümdarlara ve zenginliği ile dünyaya ün salan Karûn'a da kalmamıştır. Onlara dahi kalmayan bir dünyanın âşığın muhatabı olan insanlara da kalmayacağı aşikârdır:

Aklı olan kulluk etsin Yezdan'a

Ne taç kaldı ne taht Nüşirevân'a

Nice bin pâdişâh geldi cihâna

Ne Karûn'a kaldı, ne Süleyman'a (Köprülü, 2004: 399)

Gevherî dünyayı bir hana benzetir ve buraya gelen kemâl sahibi insanların sonunun zevâl olduğunu söyler. Hz. Muhammed de bu âlemden göçmüştür. “*Ne Dârâ'ya kaldı ne Süleyman'a*” (Elçin 1998: 353) diyerek dünyanın hiçbir hükümdara ve Hz. Süleyman'a kalmadığını söylemiştir. Murat Çobanoğlu âşıkların bu düşüncelerini dünyanın temelden yalan olduğunu söyleyerek tekrar eder ve önceki âşıkların ifadelerine benzer şekilde “*Hani ya Sultan Süleyman/Gelen gider giden gelmez*” (Alptekin ve Sakaoğlu, 2006: 235) der. Âşık Dâimî, insanın Hz. Süleyman gibi bütün dünyaya sahip olma ihtimali

üzerinde durur. Buna rağmen kefen bütün bu malı mülkü ve saltanatı sona erdirecektir:

Yüz bin katar düzüp bezirgân olsan

Bağlanıp bir dostu can kurban olsan

Şu bütün dünyaya Süleyman olsan

Üç beş arşın bezin biçersin bir gün (Orhan, 1999: 331)

Âşık Seyyid ise insanın yaptığı ibadetlere güvenmemesi gerektiğini, zenginse gururlanmamasını, Hz. Süleyman gibi güç ve irade sahibi olup tahta oturmamasını salık verir. Çünkü bütün bunlar bir gün yok olacaktır. Âşıkların şiirlerinde zenginlik ve tahtın bir güç olarak şiirlere yansması Hz. Süleyman'la anlatılmaya çalışılmıştır. Zenginlik konusunda kimi zaman Karun'un adı da şiirlerde yer almıştır:

Kıldığın namaza güvenip durma

Süleyman olup da tahta oturma

Karun'dan zenginsen gurur getirme

Bir gün hayal olur talanı vardır (Kalkan, 1991: 248)

3.b. Toplumsal ve Bireysel Taşlamalar

Âşıklar, yaşadıkları toplumun sözcüsü ve habercisi olarak nitelenir, duygu ve düşüncelerini karşıdaki insanlara aktarmada herhangi bir çekinceyle karşılaşmaz, bu açıdan sanatlarını icra etmede son derece özgürdürler. "Bu kişiler, halkın duygu ve düşüncelerini, acılarını, sevinçlerini, özlemlerini, öfkelerini dile getirmenin yanında beğendikleri ve hoşlarına giden şeyleri övdükleri gibi, beğenmedikleri ya da halk için olumsuz gördükleri durumları eleştirmekten de geri durmazlar" (Saraç, 2014: 65). Dolayısıyla toplumsal aksaklıklar veya insanların yaptığı yanlışlar onların dilinde kimi zaman sert bir eleştiri unsuru olarak şiirlerine yansır. Bu şiirler aslında onların ideal insan ve toplum fikirlerinden neşet etmektedir. Onlar yaşadıkları dönemin özelliklerini, istenmeyen olay ve kişilikleri dile getirirken Hz. Süleyman'dan ve onunla birlikte anılan diğer varlıklardan sıklıkla söz ederler.

Sümmânî, bir şiirinde kıt bilgileri ile insanlara bilgiçlik taslayan, üç beş harf bilmekle kendilerini umman olarak gören insanları eleştirir. Aynı şiirin aşağıdaki dörtlüğünde cesur bir eda ile okudukları ile insanları aydınlatmayan, aşk şarabından içip feyiz alamamış bazı insanlara yüklenir. Eleştirinin dozunu biraz daha artırır ve kendi evinde sözü geçmeyen insanların adalet konusunda Hz. Süleyman'ı beğenmediklerini söyler. Burada Hz. Süleyman'ın adil

bir hükümdar olarak insanlara hükmetmesi vurgulanır. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Süleyman'ın ülkesini adaletle yönettiğine dair açık bir bilgi bulunmamakla birlikte o, Allah'a onun hoşnut olacağı iyi işler yapması için kendisini muvaffak kılması (27/19) konusunda dua etmektedir. Zaten peygamberlerin ülkeyi yönetmede adaletle hükmedeceği de açık bir gerçektir:

Okuyup ibâre mana saçmayan

Aşkın şarabını bulup içmeyen

Kendi hanesine sözü geçmeyen

Adalette Süleyman'ı beğenmez (Erkal, 2007: 328)

Seyranî insanların kıymet bilmezliğini eleştirdiği bir şiirinde, insanın ancak işi yapması halinde ve bu bilince sahip olması durumunda bir farkındalığı olacağını dile getirir. Buharlı gemileri icat eden insanlar denize açıldığında rüzgârın onlar için bir kıymeti yoktur. Kuş dilini bilen ve kuşlara hâkim olan Hz. Süleyman'dır, her hükümdarın buna sahip olması ve bunun kıymetini bilmesi de beklenemez. Bu şiirde insanın nasibi olmayan bir şeyden zevk almasının imkânsızlığına da gönderme yapılmıştır. Dörtlüğün benzer bir varyantına Karacaoğlan'da (Sakaoglu 2004: 611) rastlamak mümkündür:

Ateş vapurunu icat edenler

Yelken açıp yelin kadrin ne bilsin

Süleyman'dır kuşun dilini söyleyen

Her Süleyman dilin kadrin ne bilsin (Kasır, 1984: 171)

Rus istilasından sonra memleketi Bayburt'a dönünce gördüklerini bir ağıt havası içerisinde dile getiren Zihni, şiirinde şehrin eski hâli ile yeni durumu arasında sık sık karşılaştırmalar yapar. Şiirini bir tezatlar manzumesi şeklinde kurgular. Önceden çeşitli çiçeklerin olduğu bahçeler ortadan kalkmış ve yerini dikenler almıştır. Önceden mutlu insanların yaşadığı şehirde ağlayan ve sızlayan insanlar vardır. Hz. Süleyman'ın hükümdar olduğu döneme benzer yaşanan mutluluk gitmiş, yerini yılanlar almıştır, dostluk ve mutluluk yerini artık umutsuzluğa bırakmıştır. Âşık burada Hz. Süleyman döneminde insanların nasıl mutlu ve adalet içinde yaşadıklarına gönderme yapılmıştır:

Lâleyi sünbülü gülü har almış,

Zevk u şevk ehlini ah ü zar almış.

Süleyman tahtını sanki mar almış.

Gama tebdil olmuş ülfetin çağı (Köprülü, 2004: 486)

19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında yaşayan Âşık Kırbyık, şathiye türünde söylediği şiirinde hayatta başından geçen olumsuzlukları ince bir istihza ile dile getirmektedir. Şiirde yoksulluğun ön plana çıktığını, Hz. Süleyman'a mal konusunda Hakk'ın cömert davrandığını, oysa kendisine şalı layık görmediğini dile getirir. Hz. Süleyman bu şiirde yoksulluğun tezadı olarak kullanılmıştır:

Süleyman'a verdin malı

Var mı İbrahim emsâli

Bana lâyıık görmen şalı

Tuman ile geziyorum (Kalkan, 1991: 112)

20. yüzyıl âşığı Dâimî, zamane insanları eleştirdiği aşağıdaki dörtlüğünde insanların doğru yoldan çıktığını, helâl haram demeden nefsin isteklerine boyun eğdiğini, Hak'tan uzaklaştıklarını dile getirir. Ona göre yaşanan ortam Hz. Süleyman zamanında var olan ilahî düzenin ateş olup yandığı bir ortamdır. Hz. Süleyman ve tahtı burada insanların doğru yolda olmadıklarını açıkça ortaya koyma amacıyla zikredilmiştir:

Şimdiki insanlar yoldan saparlar

Aç kurt gibi helâl harâm kaparlar

Hakk'tan kaçıp kör nefse taparlar

Süleyman'ın tahtı nâr oldu yine (Orhan, 1999: 300)

“Mühr-i Süleyman, Süleyman Peygamber'in yüzüğüne verilen isimdir. Bu aynı zamanda onun mührüdür. Rivâyetlere göre bu yüzüğün üzerinde ism-i a'zam veya Allah lafzı yazılı olduğu için Hz. Süleyman bütün mahlûkâta hükmetmiştir. Bir gün onu bir dev'e çaldırınca gücünü ve saltanatını kaybetmiş, yıllar sonra bulunca da idâreyi tekrar eline almıştır.” (Gökbulut, 2012: 121). İkili oynayan insanlara lanet okuyan Dâimî, hatemin yani yönetme gücünün riyakârların eline geçtiği belirtir. En büyük arzusu da hatemin gerçek sahibi Hz. Süleyman gibi layık bir insanın başa geçmesidir. Âşık burada hem zamanının düzenini eleştirmekte hem de nasıl bir yönetimin olması gerektiğini ortaya koymaktadır:

Lânet olsun münafıkın yoluna

İşleğine ameline feline

Hatem düştü riyakârın eline

Bu mülke Süleyman ne zaman gelir (Orhan, 1999: 234)

3.c. Sevgili/Güzellik/Aşk

Hız. Süleyman ve onunla birlikte zikredilen kavramların işlevsel olarak sıklıkla kullanıldığı konuların başında sevgili gelmektedir. Divan şiirinden etkilenmiş âşıklarda bu konuya fazlaca temas edilmekle birlikte bazı 19 ve 20. yüzyıl âşıklarının şiirlerinde de benzer şekilde kullanıldığını görmekteyiz. Âşık Ömer, aşağıdaki dördlüğünde aşkın insanı zıtlıklar âleminde farklı noktalara sürüklemesine temas eder. Bu dördlükte Hız. Süleyman ve karıncaya yer verilmiştir. Hız. Süleyman'ın güç, kudret ve büyüklüğü karşısında karıncanın küçüklüğü ve zayıflığı üzerinden bu tezat somutlaştırılmıştır:

Gâh olur bin şevk ile mesrûr ider aşk âdemi

Gâhi ağlatır gehi mehcûr ider aşk âdemi

Gâh zulmette olur pür-nûr ider aşk âdemi

Gâh olur şâh-ı Süleyman mûr ider aşk âdemi (Köprülü, 2004: 281).

Sevgilinin güzelliğini mübalağalı bir biçimde anlatan Gevherî, hazinelerin ve sırların ifşa olmaması için onun dudağının mührünü Allah'ın koruduğunu söyler. Hatta sevgilinin güzellik mülkü karşısında Hız. Süleyman bile hayrette kalmıştır:

Matlandan doğar dilber sehergâh

Cemâline mihr-i dırâşan pes der

Hâtem-i la'lini hıfz ide Allah

Şevket-i hüsnüne *Süleyman* pes der (Elçin, 1998: 312)

Gevherî bir dördlüğünde âşık olarak kendisini karınca, sevgiliyi ise Hız. Süleyman olarak betimlemiştir. Ağlayıp sızlasa da "Süleyman'ımız" diye nitelediği sevgili ondan uzaktır (Elçin, 1998: 496). Aşağıdaki dördlükte ise sevgiliye aşkını ilan etmekte ve onun güzellik mülküne sahip olarak âlemi etkilediğinden söz etmektedir. Âşık sevgilinin olağanüstü güzelliğini, insanların Hız. Süleyman'ın mührünü onda gördüklerini belirterek anlatmıştır:

Hezar âşıkınım gûş et nâlemi

Gör çeşmimden akan dürr ü nâlemi

Mihr-i lebin teshir etmiş âlemi

Mühr-i Süleymân'ı sende görmüşler (Elçin, 1998: 320)

Sevgilinin güzelliğini ve kaşlarını anlatan Kıymeti, onun bu özelliklerinin Hz. Süleyman'a hükmedecek kadar etkili olduğunu söyler. Sevgilide eksik olan sadece mühür ve hâtemdir:

Kıymetin bilersen sürersin demin

Dilerim solmasun rûyunla femin

Olaydı senin de *mührün, hâtemin*

Hükmederdi Süleyman'a kaşları. (Köprülü, 2004: 381)

Ruhsatı sevgilinin "Parmasında mühür-i Süleyman" (Kaya, 2010: 135) taşıdığını belirterek yine diğer âşıklarda olduğu gibi onun güzellik mülküne sahip olduğunu vurgular. Aşağıdaki mısralarda onun nüfuzunun, güzelliğinin Hz. Süleyman'a kadar eriştiğini belirtir:

Bir taze civana gönül düşürdüm

Gelmemiş emsali kevn ü mekâna

Cemalinin nuru tutmuş cihanı

Erişmiş nüfuzu ta Süleyman'a (Kaya, 2010: 134)

Gönlün yârinden ayrılmayacağını söyleyen Âşık Ömer, gönül bülbülünün istediğini söyleyebileceğini ifade eder. Çünkü Ömer, kuş dilinden anladığı için bülbül de en iyi o anlayacaktır:

Gönül ayrılmaz yârinden

Zevki var aşkın elinden

Ömer bilür kuş dilinden

Her ne dersin söyle bülbül (Elçin, 1987: 44)

Dertli, aşk ehlinin normal insanlar gibi davranamayacağını, aşkın kenarı olmayan bir derya olduğunu belirtir. Bu yüzden Hz. Süleyman her şeye hükmetse de bazen karıncanın Hz. Süleyman'a hükmedebileceğini dile getirir:

Ehl-i aşk olanda nâmûs âr olmaz

Aşkın deryâsında had kenâr olmaz

Feleğin gerdişi ber-karâr olmaz

Vakt olur hükmet eder Süleyman'a mûr (Düzgün, 2011: 205)

Sevgilinin kaşının Hz. Süleyman'a hükmetmesi sıklıkla karşımıza çıkan bir semboldür. Bunu 20. yüzyıl âşığı Hilmi'de de (Kalkan, 1991: 156) görürüz. Dâimî de bir şiirinde Hz. Süleyman'ın mührünün sevgilinin kaşından alındığını (Orhan, 1999: 258), bir başka şiirinde kendilerini sadece dört köşeye hükmeden Hz.

Süleyman'ın anlayabileceğini (Orhan, 1999: 554) belirtir. Aşağıdaki dörtlükte ise âşık oldukları için kuş dili söylediklerini ve kendilerini âriflerin anlayabileceğini belirtir. Âşık burada gizli bilgilere sahip olduğunu ve bunu sadece erbabının anlayabileceğine vurgu yapmaktadır:

Dâimî kemterim ne devran bilir

Âşıkız bizleri ârifan bilir

Kuşdili söyleriz Süleyman bilir

Nur-i zülal olan belden geliriz (Orhan, 1999: 284)

Gönlün bir kararda durmadığını belirten Zülalî, onun bazen Hz. Süleyman gibi bir hükümdar olduğunu, bazen de tam tersi bir namerde ihtiyaç duyduğunu belirtir. Gönlün bu inişli çıkışlı yapısı başka âşıklarda da dile getirilmektedir:

Şöhret alır el âleme şan olur

Gâhi derviş gezer perişan olur

Bakarsın Süleyman gâhi han olur

Gâhi bir namerde kül olur gönül (Alptekin ve Sakaoglu, 2006: 232)

3.d. Nasihatnâmeler

Nasihatnâmeler, Âşık edebiyatı türlerinden biri olup didaktik yönü ağır basar ve âşığın deneyimleri ile bilgilerini dinleyicilere iletme amacı taşır. Âşıklar topluma yön verme, insanları bilgilendirme ve toplumsal belleği aktarma işlevi taşıyan bu türe her dönem ilgi duymuşlardır. Sümmanî öğretici bir üslup kullandığı şiirinde karıncanın Hz. Süleyman'a söz öğrettiğinden bahseder. Burada öğretme sadece onun ordusunun karıncaları ezmemesi bağlamındadır. Doğru söylenen ve yapılması gereken sözlerin kimden gelirse gelsin dinlenilmesi gerektiğini ifade eden Sümmanî, bu durumun cahillik olarak adlandırılmayacağını vurgular:

Söz eyle gönlümün iktidârınca

El elden üstündür arşa varınca

Süleyman'a söz öğretti karınca

Maslahat dinlemek nâdânlık mıdır (Erkal, 2007: 279)

Ömrünün sonlarında yaşlı ve çaresiz bir ihtiyar olduğunu söyleyen Erzurumlu Emrah, zamanın güzelliklerinden kâm alınmasını ve yaşanan dünyada Hz. Süleyman'ın tahtından başkasına güvenilmemesi gerektiğini söyler. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi kıssada

Belkıs iman ederek hakikati bulmuştu. Âşığın bu sözleri uzun zaman gurbette gezmesine ve geçen zamanda yaşadığı tecrübelere dayanmaktadır:

Çok gezdi gurbette Emrah bir zaman
Şimdi dil de oldu pîr-i nâtüvan
Gör kim kâm almadı Belkıs-ı devrân
Gayri taht-ı Süleyman'a güvenme (Ural, 1984: 58)

Âşık Şenlik insanın bir güce sahip olmasını “mührü elinde tutan Süleyman” sembolüyle anlatmaktadır. Bu güç kimde bulunursa bulunsun yine de Dünya'yı yaratan Allah'a yalvarılmalıdır. Her durumda ona yalvarmak, yönünü ondan çevirmemek gerekir:

İster İskender ol seddin üstünde
İster Süleyman ol mühür destinde
İster Firavun ol Musa gastinde
Dünyanın temelini gurana yalvar (Aslan, 2007: 182)

Ali İzzet Özkan, yaşadığı dönemde çeşitli nedenlerle çıkarılan ayrılıkların ve kavgaların gereksizliğini anlattığı bir şiirinde toplumu eleştirirken onlara öğüt verici bir üslupla hitap eder. Birlik ve beraberliğe vurgu yapar, fakat geçmişten günümüze çeşitli peygamberleri zikrederek bu ayrılıkların yaşandığını da söyler. Hz. Süleyman bahsinde onun kuş dili bilmesi ve cinlere hükmetmesi üzerinde durur. Verdiği tüm örnekler aslında insanların birlik ve kardeşlikten ayrılmaması yönündedir:

Yanmadı Dâvud'un eli
Zaptetmişti cümle ili
Süleyman'ın türlü dili
Kuşlar bilir per (i) cin nedir (Başgöz, 1968, 49).

Erzurumlu Emrah insanların Hz. Süleyman'ın tahta geçmesi gibi çeşitli isteklerine ulaştıklarını, fakat kendisi için bunun imkânsız olduğunu söyler. Şiirde doğrudan olmasa da insanların zamanında isteklerine ulaşmasının salık verildiğini hissettirilir:

Nice Süleymanlar tahta iriştî
Tahta irişmedi bahta iriştî
Emrah'ın bir fena vakta iriştî
Dahi koklamayız biz menevşeyi (Köprülü, 2004: 652)

Seyrânî'ye göre Allah her şeye hâkimdir ve insanların rızıkına kefilidir. Bu açıdan o, kimseyi sefil bırakmaz. Bu bilinçte olan huzurlu kişiye hazır rızık verilir, eğer rızıkını hazırladıysa huzuru olur. Bu açıdan Seyrânî yan gelip yatsa da rızıkı hazır edilecektir. Allah'ın bütün tasarrufu elinde bulundurmasını âşık, Hz. Süleyman kıssası ile anlatmaktadır. Karınca, Hz. Süleyman ve ordusunun geldiğini görünce diğer karıncaların ezilmemesi için yuvalarına girmelerini söyler (27/18). Karıncanın bu tavrı âşığa göre mertçe bir tavidir ve Hz. Süleyman bunu apaçık görmüştür. Kısacası Allah isterse bir karıncayla uyarıp diğerlerinin ezilmelerine mani olmaktadır. Dolayısıyla tasalanmaya gerek yoktur:

Merdane görünmüş Süleymân'a mûr

Bedihi vallahî "âlemül-umûr"

Huzura hazır var hazıra huzur

Yatıp bu Seyrânî yan gelse gerek (Kasır, 1984: 130)

3.e. Felsefi Düşünceler

Âşıklar söze ve saza hâkimiyetleri yanında sahip oldukları deneyim ve bilgileri harmanlayarak olaylara farklı bakış tarzlarını yansıtan hikemi ve özlü mısralar da söylemişlerdir. Seyrânî, insanların Allah'ın ezeli ilmi neticesinde farklı farklı yaratıldığını, fakat kötülerin ve olumsuzlukların karşısında iyiler ve olumlu davranışlar sergileyenler de bulunduğunu söyler. Âşık bu düşüncesini Hz. Süleyman ve dev imgelerini kullanarak felsefi bir şekilde söyler:

Seyrânî takdir-i ilm-i ezeli

Kimisi usludur kimisi deli

Kâfirin hakkından Hazret-i Ali

Devlerin hakkından Süleyman gelir (Kasır, 1984: 206)

Hakk'ın büyüklüğü ve yaratıcılığı karşısında Allah'a sığınan Âşık Ömer, bu dünyaya çok Süleymanlar geldiğini söyler. Fakat içlerinde bazıları diğerlerinden daha değerli ve önemlidir. Âşık bu ifadeyi felsefi bir söylemle dile getirir:

Ben virdimi hatm eyledim Kur'an'a

Bihamdillâh sığınmışım Sübhân'a

Niçe Süleymanlar geldi cihana

Süleyman var Süleyman'dan içeru (Ergun, t.y.: 37)

Esas olan hateme sahip olmaktadır. Çünkü hatem, kişinin olağanüstü güçlere sahip olmasına imkân tanımaktadır. Bu düşüncede aslında Hz. Süleyman'ın hatemiyle ilgili halk muhayyilesindeki tasavvurun yansıması vardır. Âşık Dâimî bu tasavvurdan hareketle, hatemi takan insanın kuş dilini söyleyip Süleyman olabilecek yeterliliğe sahip olduğunu belirtir:

Ey ehl-i uşşakın dil penegahı

Yeter bir gül için çektirme âhı

Eğer kişi taksa *hatemullahı*

Kuş dili söylerse Süleyman olur (Orhan, 1999: 408)

Dâimî, aşağıdaki beytinde ise nasihat söylemi içerisinde insanın kendisini tanıyıp kendi mülküne sultan olması gerektiğini söyler. Âşık, Hz. Süleyman'ın kendi mülküne sahip olması durumunu insanın kendi üzerinde tatbik etmesi gerektiğini felsefî bir yaklaşımla dile getirmiştir:

Dâimî sen seni düşün mülküne Süleyman ol

Seni de yoldan saptırır senin nefs-i şeytanın (Orhan, 1999: 401)

Mührün/hatemin insana kazandırdığı halleri Âşık Ömer aşağıdaki dörtlüğünde ifade eder. Allah mührü açığa çıkarıp onu sahibine tevdi edince Hz. Süleyman da kuş dilinden anlamaya başlamıştır:

Mührü ana izhâr edince Cebbar

Hikmete râm oldu kamu nûr u nâr

Dîvanda bir nesne kılmayup izhâr

Kuş dilidir anı Süleyman okur (Ergun, t.y.: 23)

3.f. Değerler

Bir toplumun varlık sebebi olan, toplumları diğer toplumlardan ayıran duyuş, düşünüş ve bakış tarzının yansıması olan değerler, Âşık tarzında zengin bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bireyin sosyalleşmesi ve kültür aktarımında daha çok önem kazanan değer mevzusuna, Hz. Süleyman'ın zikredildiği şiirlerde de rastlamak mümkündür. Tokatlı Nuri, kanaat değerine sahip olmayı, Hz. Süleyman'ın saltanatına değişmeyeceğini söyler. Kanaat kavramı

genellikle insanın sahip olmak istediği mal mülk ile alakalı olduğu için âşık burada Hz. Süleyman örneğini vermektedir:

Lâ'li bedahşanu kâna değişmem

Cevheri zatinde ruhaniyeti

Saltanatı Süleyman'a değişmem

Kanaat tahtında sultanıyeti (Ahmet Talât, 1933: 254).

Daha önce yaşayan şahsiyetler toplumların sahip olduğu değerler olarak nitelendirilebilir. Bu bağlamda Dertli, Hz. Ali'nin övgüsünü içeren aşağıdaki dörtlükte, onun yılanlara iltifat etmesi ile onların Hz. Süleyman'a hükmedebileceğini söyler. Hz. Ali, sahip olduğu mevki ve gücü sayesinde hayatın olağan hadiselerini tersine çevirebilecek yeterliliğe sahiptir:

Âteşe "gül ol" dese, âteş gülistanlık eder

Güle baksa kahr ile, güller hârisanlık eder

Mûra kılsa iltifat, mûrlar Süleymanlık eder

Taşa "arслан ol" dese, taş elbet arslanlık eder(Düzgün, 2011: 167)

SONUÇ

Âşık edebiyatı 16-17. yüzyıllarda Anadolu coğrafyasında tekâmül eden bir edebiyat olsa da köklerini İslâm öncesi döneme kadar götürmek mümkündür. Bu edebiyatın oluşumunda İslâm dininin ve bu dinin etkisiyle Anadolu'da neşet eden Tekke edebiyatının da büyük etkisi vardır. Bu yüzden âşıkların şiirlerinde dinî konulara, şahsiyetlere ve değerlere büyük oranda yer verilmektedir.

Hız. Süleyman Kur'an-ı Kerim'de ismi sıkça zikredilen, karıncalarla ve Sebe melikesi ile kıssası anlatılan bir peygamberdir. 16. yüzyıldan günümüze Âşık edebiyatı temsilcileri şiirlerinde Hız. Süleyman'ın ve onun kıssaları etrafında zikredilen taht, hatem/mühür/yüzük, kuş dili, saltanat/hükümranlık, karınca, Sebe melikesi, adalet, fânilik ve asâ gibi kavramları duygu ve düşüncelerinin aktarımında sembol olarak kullanmıştır. Hız. Süleyman ve onunla ilgili kavramlar; hayatın geçiciliği ve insanın fâniligi, toplumsal ve bireysel taşlamalar, sevgili, güzellik ve aşk gibi konuların aktarımında sıklıkla bir sembol olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca çok sık olmamakla birlikte nasihatnameler, felsefi düşünceler ve değerlerin aktarımında yine Hız. Süleyman peygambere telmihte bulunularak onun sembol olarak kullanıldığını görmekteyiz.

Sevgili, güzellik ve aşk gibi konuların aktarımında Divan şiiri geleneğinden etkilenen Âşık Ömer, Gevheri gibi âşıklar öne çıkmaktadır. Dolayısıyla bu konuların bu edebiyattan Âşık edebiyatına geçtiğini söylemek mümkündür.

Âşık edebiyatı şiirlerinin içeriğinin ve verilen iletinin daha iyi anlaşılabilmesi için kullanılan kavramların kaynaklardaki durumunun iyi bilinmesi gerekmektedir. Bu açıdan öncelikle Hz. Süleyman peygamberin kutsal kitaplardaki yeri irdelenmiştir. Sonuçta onunla ilgili en ayrıntılı ve doğru bilgilerin Kur'an-ı Kerim'de mevcut olduğu anlaşılmıştır. Âşıkların büyük çoğunlukla buradaki anlam çerçevesinde bir anlam dünyası oluşturdukları görülmüştür. Bunun yanında özellikle Hz. Süleyman'ın yüzüğünün ona güç verdiği tasavvuruna da az da olsa rastlamak mümkündür. Âşıklar herhangi bir durumun ortaya konulması ve anlamın vurgulanması gibi durumlarda Hz. Süleyman'ın yaşamına atıfta bulunmuşlardır.

Hz. Süleyman'ın bir sembol olarak kullanımı, Âşık edebiyatının zenginliğini ve bu edebiyatın İslâm kültürüyle ne denli yoğrulduğunu göstermektedir. Diğer peygamberlerle ilgili yapılacak çalışmalar bu savı değerlendirmeye imkân tanıyacaktır. Kendisini Hak âşığı olarak tanımlasın veya tanımlamasın geleneğin temsilcileri, Anadolu'da İslâm dini ve Türk kültürünü harmanlayarak zengin muhtevalı bir Âşık edebiyatı oluşturmuşlardır. Gelenek gerek içerik gerekse şekil bakımından kesintiye uğramadan günümüze kadar varlığını korumuştur.

KAYNAKÇA

- Akkaya, H. (2010). "Süleyman", C.38, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 60-62.
- Alptekin, A. B., Sakaoğlu, S. (2006). *Türk Saz Şiiri Antolojisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Artun, E. (2011). *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Adana: Karahan Kitabevi.
- Aslan, E. (2007). *Çıldırli Âşık Şenlik*, Ankara: Maya Akademi Yayın Dağıtım.
- Başgöz, İ. (1968). *İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul: Ararat Yayınevi.
- Başgöz, İ. (1986), *Folklor Yazıları*, İstanbul: Adam Yayınları.
- Cassirer, E. (2011). *Sembol Kavramının Doğası*, (Çev. Milay Köktürk), Ankara: Hece Yayınları.

- Cassirer, E. (2017). *Kültür Bilimlerinin Mantığı Üzerine*, (Çev. Milay Köktürk), Ankara: Hece Yayınları.
- Çakır, M. (2015). *Mu'cizeler Kitabı*, İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Çankırılı Ahmet Talât (1933). *Âşık Tokatlı Nuri*, Çankırı Matbaası.
- Çobanoğlu, Ö. (1999). "Osmanlı Devleti'nde Türk Halk Kültürünün Değişim ve Dönüşüm Dinamikleri", *Osmanlı, Kültür ve Sanat*, C. 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 51-71.
- Düzgün, D. (2011). *Dertli Divanı*, Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Elçin, Ş. (1987). *Âşık Ömer*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Elçin, Ş. (1998). *Gevheri Divanı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Ergun, S. N. (t.y.). *Âşık Ömer Hayatı ve Şürleri*, Semih Lütfi Matbaası ve Kitap Evi.
- Erkal, A. (2007). *Âşık Sümmâni*, Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Gökbulut, S. (2012). "Süfilerin Gözünde Hz. Süleyman", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 35, 105-130.
- Görkem, İ. (2006). *Yeni Bilgiler Işığında Dadaloğlu Bütün Şürleri*, İstanbul: E Yayınları.
- Günay, U.(2008). *Türkiye'de Âşık Tarzı Şür Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İncil,Erişim tarihi:
22.09.2020<https://www.pdfdrive1.com/%C4%B0ncil-%C4%B0ncil-d117512858.html>.
- Kalkan, E. (1991). *XX. Yüzyıl Türk Halk Şairleri Antolojisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kasır, H. A. (1984). *Seyranî*, İstanbul: Acar Matbaacılık.
- Kaya, D. (2010). *Âşık Ruhsatı*, Sivas: Zirve Yayıncılık
- Köprülü, M. F. (2004). *Saz Şairleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kur'an-ı Kerim, *Diyanet İşleri Başkanlığı*, Erişim tarihi: 05.09.2020, <https://kuran.diyaret.gov.tr/Tefsir/>
- Orhan, Y. A. (1999). *Âşık Dâimî Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Can Yayınları.

- Özer, V. (2018). *Efsane ve Halk Hikâyelerinde Peygamberler ve Veliler Üzerine Bir Araştırma*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Sakaoğlu, S. (2004). *Karacaoğlan*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Saraç, Ö. (2014) “Âşıkların Dilinden 16-19. Yüzyıl Devlet Müesseselerine Eleştiri”, *Studies of The Ottoman Domain*, C. 4, S. 7, 65-77.
- Saraçoğlu, A. (1999). *Ercişli Emrah*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şişman, B. (2015). “Günümüz Âşıklarında Rüya ve Bâde Motifi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.41, 316-323.
- Tevrat, Erişim tarihi: 06. 09. 2020, file:///C:/Users/Exper/Downloads/Tevrat%20-%20Tevrat%20(%20PDFDrive%20).pdf.
- Ural, O. (1984). *Erzurumlu Emrah/Hayatı Şiirleri*, İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım.